

POLİNEZYA'NIN KUTSAL DUVARLARI

Pierre de LATIL

Polinezya'daki tek arkeolojik kalıntılar Marae' diye adlandırılan ve kutsallığı yanı sıra toplumsal ve siyasal bir anlam taşıyan surlardır.

Ancak, Hıristiyan dininin kabulünden sonra Polinezya kültürünü oluşturan bu kalıntılar da anlamlarını yitirmeye yüz tutmuştur. Bu taş duvarlar yer yer yıkılmış, harap olmuş ve kalın bir bitki örtüsünün amansız maskeleyişinde gözden yitmektedir.

Uzun bir unutulmuşluk devresinden sonra son yıllarda birçok 'Marae' ortaya çıkarılmıştır. Özellikle geçen yaz Tahiti'de ORSTOM (*) ve CNRS (**) geniş bir arkeolojik kampanya açmıştır, bu amaçla ve okulların da işbirliği ile büyük bir barajın arkasındaki vadi elden geçirilmeye başlamıştır.

Yazının bilinmediği bu ülkelerde antik belgelerin bulunamaması nedeniyle 'Marae'lerin kökenini ancak kuşaktan kuşağa aktarılan söylenti ve hurafelere dayanarak saptanabilmektedir. Tek somut kanıt ilk Avrupalı araştırmacıların daha henüz bozulmamış göreneklerini sürdürebilen bir Polinezya kabilesini keşfetmeleri ile elde edilebilmişti. Marae'ler daha doğrusu Tahiti'nin bugün artık geçmişe karışıp unutulmuş olan 'Baş Marae'si konusunda ise en önemli kanıt 2 yüzyıl önce Tahiti de bir törene katılmış olan kaptan Cook'un yazdıklarıdır.

Kaptan Cook'un Güncesi

Kaptan Cook 1774 ve 1789'da Kral III. George Adası diye anılan bu cennet diyarına iki kez gelmişti. Adaya bu ismi keşif ve gezgin Samuel Wallis 1767'de vermiştir. 13 Ağustos 1777'de yeniden Tahiti'ye geldi, Kaptan Cook. İngilizler Matavai Koyunda demir attılar. İlk birkaç gün olayız geçti ve Kaptan Cook adanın başkanı Tu ile tanıştı. Tarihçilere göre Tu, Birinci Pomare adıyla anılmaktadır. İşte gezginlerimiz yakın bir yörede bulunan Tu'nun sarayında az sonra anlatacağımız bir drama tanık oldular.

Komşu ada Moorea'dan gelen bir haberci Tu tarafından üç yıl önce atanan başkana karşı bir darbe düzenlediğini ve partizanların dağlarda

üstlendiğini bildirmekteydi. Kral, Kaptan Cook ve arkadaşlarını tam anlamıyla demokratik bir biçimde bu duruma karşı süratle alınması gereken önlemleri tartışmak üzere oluşturulan bir kurula danışman olarak çağırdı. İlimliler ve savaş yanlı iki cephe arasında Kral tarafsız kalmayı yeğliyordu. Kaptan Cook savaş yanlısı cephenin başkanı Thowa'nın destekleme istemini iki kez geri çevirmek zorunda kaldı.

Derken Eylül'ün 1'inde Thowa, Krala Ulu Tanrı Eatova'ya, Moorea âsilerine karşı zaferi garantilemek için kurban adamak üzere bir adam öldürdüğünü bildirdi.

Cook 1774'deki gezisinden dönerken berabere getirdiği Polinezyalılardan bu tür insan kurban edilen törenlerden söz edildiğini duymuştu. Ayrıca Bougainville de buna benzer bir olaya tanık olduğunu yazılarında belirtmişti. Ama böylesine yumuşak huylu bu toplumun böylesine hunhar davranışını pek kolay kabul edilebilecek bir olgu değildi. Bu nedenle kesin bir yargıya varabilme amacıyla Cook ertesi gün yapılacak törene katılmayı kabul etti.

Aşağıda anlatacağımız büyük denizci Kaptan Cook'un ağızından kaleme alınmış bir olay değildir; ne yazık ki kendisi bunları anlatmaya fırsat bulamadan Havai yerlileri tarafından öldürüldü. Ama yine de metin geminin güncesinden alınmış bir metindir. Resolution adlı gemide onunla birlikte bulunan arkadaşları tarafından gerekli düzeltmeler yapılarak aktarılmıştır. Marae törenlerini açıklayan ve elde bulunan tek belge bu güncedir.

"Altahoru surlarına doğru bir sürü erkek ve birkaç da oğlan çocuğu ile birlikte yola koyulduk: Kafilede tek bir kadın yoktu. Dört rahip ile çömezleri deniz kıyısınca uzanan surların önünde bizi beklemekteydiler. Tanrıya kurban edilecek garibin gövdesi yarı yarıya kumluğa çekilmiş ve dalgaların yaladığı bir ufak kayığa uzatılmıştı".

Avrupalılar Kralın emrine uyarak soyundular, rahiplerin 20 - 30 adım ötesinde durdular, büyük kafile ise daha uzak bir yerde toplandı. Derken tören başladı. Tören iki gün boyunca sürecek,

âyinlerin sözlerini Avrupalılar anlamıyorlardı ama bu, hep aynı şeyin tekrarı izlenimini uyandı- rıyordu.

Rahipler genç muz fidanları sunarak ve kralın ayaklarına hindistan cevizi lifleriyle bağlanmış kırmızı tüy tutamları dokundurarak önce Krala saygı gösterisinde bulundular. Tüylerin bu tür törenlerde ve âyinlerde büyük bir önemi ve rolü vardı.

Sonra rahipler sur duvarının önüne oturdular; kumsala sıralanan öteki kişiler ise kurbanın yatırıldığı kayığın üstüne muz fidanlarını koydular. İngiliz denizcilerinin çözümleyemediği bir şey de ayın yapan rahiplerin taşıdığı kumaş bohçalarıydı. Uzun uzun sürüp giden yakarılar okunurken bu bohçaları kurbanın önünde tutuyorlardı. Sonunda cesedi kayıktan aldılar ve kumsala, ayakları kuzey tarafına doğru gelecek şekilde yatırıldı. Bir kısmı ayakta bir kısmı oturmuş iki rahip grubu arasında uzun bir ilâhi söyleşisidir başladı. Üstünü kapatan dallardan kurtarılan kayık da daha sonra kıyıya paralel olarak kondu. Yeniden uzun yakarılar başladı. Bu âyinlerde kırmızı tüy demetinin çok önemli bir görevi olduğu anlaşılıyordu.

İşte kritik an geldi; baş rahip cesetten bir tutam saç kopardı ve sol gözünü çıkardı ve bunları tutup geniş bir yaprağa sararak Krala sundu. Kral bu sunuya dokunmadı ama bugün bilindiği üzere törelere göre Kralın bunları yer gibi yaptığı da olurmuş.

Bu âyinlerin hiçbirinin açıklaması yok. Örneğin neden "cesedi başı sur duvarına gelecek şekilde az öteye bir ağacın altına ve bir totemin yanına uzatıp ayaklarına kırmızı tüyler koyuyorlar"? Baş rahibin bir çeyrek saat süren ilâhisi ile az sonraki şikâyet edercesine bir tonla sürdürdüğü yarım saatlik yakarının anlamı ne? İngilizler kendi kendilerine "rahip kurbanı sorguya çekip onu kınıyor olmalı" diye yorumlamışlar. Daha sonraki fasılda, ki anlatımı pek açıktı, rahip bu kez tanrılara seslenerek "Tahiti halkına Moorea adası erkek ve kadınlarını bağışlamasını diledi".

Ceset bu kez surların içine alındı ve bu arada davullar çalınmaya başladı. Üstünde tüyler, garip bir takım paketler, yaprağa sarılı göz ve saç tutamı bulunan sunağın üzerine bir örtü yayıldı. En sonunda da toprağa bir çukur kazılarak kurban gömüldü.

Başka kurbanlar da adanmıştı. Boynu kırılarak öldürülen bir köpeğin tüyleri ateşte yakıldı, Kulak tirmalayıcı çığlıklar, tam tam sesleri arasında hayvanın barsakları sunağın hemen önüne yerleştirilen bir sekiye konuldu. Derken bu

kez de iki süt domuzunun kurban edilmesine girişildi.

Peki kurbanlar nasıl seçiliyordu acaba? Kimi zaman işsiz güçsüz takımından, kimi zaman da suçlular arasından; denildiğine göre; "Kurban öldürüleceği ana kadar kurban edileceğini bilmemekteydi". Kral ise kimin kurban edileceğini önceden öğrenmiş olurdu.

Kurban töreni Tahiti'de iki yıl kalmış olan ünlü Bounty gemisinin ikinci kaptanı James Morriison tarafından da aynı şekilde anlatılmıştır. Kurbanı seçmek için surların olduğu yerde bir toplantı yapılırdı. "Bu amaca en uygun kişiyi saptamak üzere, kabilenin bilge kişilerinden oluşan bir hakem kurulu toplanır ve kimin kurban edileceğine karar verirdi. Eğer hırsızlığı ya da dine saygısızlığı ile suçlanmış biri var ise onun kurban edilmesine karar verilir ve içlerinden biri uygun bir fırsat kollayarak kurbanı öldürmeye memur edilir; genellikle gece vakti yapılan bu idam o ana kadar gizli tutulurdu. Ama şunu da belirtmek gerekir ki insan kurban etme çok nadir olarak ve ancak en önemli sur duvarlarında yapılan bir işlemdir.

Platformlar ve Duvarlar

Peki bakalım taşlardan ne öğreneceğiz, yani arkeoloji bilimi bize neyi açıklayacak? Herşeyden önce bu taş kalıntıları kaç yaşında acaba?

Yanıtlaması güç bir şey. Duvar taşlarında karbon 14 saptanması olanaksız. Bu nedenle duvarların yaşını ancak ateş yakılan ocaklardaki kömürleşmiş maddelerden saptama ve bir paralellik kurmak olasılığı var. Bu surların yapım tarzı, Polinezya halkının 'Marae dönemi' diye anılan belli bir çağını karakterize etmeye de yardımcı oluyor. Bu dönemden önceki "Maupiti dönemi", 1962'de Bora Bora civarındaki bir adada bulunan iskeletlere bakarak 860 (± 85 yıl) ile 1190 (± 90 yıl) arası olarak saptanmıştır. Fakat daha sonraları için bir boşlukla karşılaşıyoruz; en eski surun yapım şekli ancak 16. yüzyıla dayanıyor. Merkezi Polinezya'ya özgü büyük taş duvarlar söz konusu kuşkusuz, daha yalın diğer taş duvarlar zaten Polinezya'nın her döneminde ve her bölgesinde bulunmakta, Merkezi Polinezya'da bu nedenle Marae dönemini 16, 17 ve 18. yüzyıllar olarak tanımlamak gerek. Bu kültürün doruk noktasına da Avrupalı denizcilerin yöreyi keşfettikleri tarihlerde ulaştığını varsayabiliriz. Ama duvarların bazıları Avrupalıların gelişlerinden sonra da yapılmış olabilir.

1933'de K. P. Emory üç ana tip duvar tanımlıyor; en eskileri 'iç' duvarlar, yani toprağa inşa edilenler, en yenileri de kıyı duvarları, bir de her

ikisinin ortasında olanlar diye sınıflandırılmakta. Ama Emory'nun bu sınıflandırması ve tanımlaması bugün pek rağbet görmüyor. Sur duvarlarının genel planı genellikle coğrafik koşullara uygun olarak geliştirilmiş. Papeete adasının karşısına düşen Moorea kıyılarındaki gibi kimisi yüksek bir düzlüğe inşa edilmiş olup Tahiti'nin dağlık bölgesindeki Papenoo vadisindeki sarp iniş üzerine kademeli olarak inşa edilen surlardan tamamen farklıdır.

Bu surlar konusunda en yetkili isim ORSTOM'un Direktörü ve CNRS araştırma başkanı José Garanger'dir, ona göre, eskiden tanımlanan üç sur tipi Avrupalıların gelişine kadar geçerliliğini korumuştur. Şimdi ise bu sınıflandırma, yöresel yapım çeşitliliklerine ve pek çok sayıdaki ara tiplere uygulamaya kalktıktan pek yalın kalmaktadır. Sanki her yapı gurubu kendi toplumsal karakteristikleri ile komşu surlardan ayrılmak istemektedir. Bazı yapım tarzları ise diğerlerine damgasını basmıştır. En önemli ve tek tipolojik ayırım bu surların yapımında kullanılan yontu biçimlerinde yatmaktadır. Bir kısmı gelişmiş güzel yığılmış taşlardan oluşurken bir kısmında da taşlar yek diğerine uyacak biçimde yontulmuş olup bu sistem genellikle kıyı surlarında uygulanmakla birlikte bazı dağlık bölge tipi surlarda da rastlanmaktadır.

Örneğin turistlerin pek rağbet ettiği ve gezmeden edemediği birbirine yakın ve iyi durumda bulunan iki yeri ele alalım: Papeete'ye güney kıyı yolundan 22 km. ötede bulunan Arahu Rahu'daki 1954'de restore edilmiş olan (halen gene harap haldedir) sur duvarları ile Moorea'nın hemen yakınındaki Titiroa adasındaki Honolulu Piskoposluk Müzesince 1969'da onarılan sur duvarları. Her ikisi de bölgenin iç kesimlerinde inşa edilmiş olup 'Mapés' ormanları ile (*Inocarpus edulis*) çevrilidir. Mapés, at kestanesinin Tahiticesidir. Bu, kutsal ağaçlar yapay olarak dikilmiş görünümündedir ve kendiliklerinden yetişmemiştir. İnce gövdeleri adeta yüksek payandalardan destek alarak ayakta durabilmektedir. Ağaçların altındaki koyu gölgelikte alçak bir taş duvar bulunur, bu duvarın taşları oval olarak şekillendirilmiş iri ve yuvarlak çakıllardan oluşmaktadır, kuşkusuz volkanik oluşumudur bu taşlar. Bu kısım 'patu' diye adlandırılıyor. Bu sahanlık diyeceğiniz kısmı, inaçsızların ayak basması yasaklanmış olan dikdörtgen biçimi bir avlu çevrelemektedir. Kaldırım taşları ile döşenmiş bu avlu 'paepae' diye adlandırılır. Avlunun en ucunda 'ahu' denilen iki ya da üç basamaklı dikdörtgen biçimi bir platform bulunmaktadır ki en kutsal yer işte burasıdır. Destek duvarları

taştan örülmüş olup yüzeyi de kaldırım taşı tarzında işlenmiştir. Burada tanrıların ve ataların barındığına inanılır. 'Ahu'nun ön ve arka tarafındaki taşlar içlerine yiyecek konabilecek şekilde işlenmiştir.

Eskilerin dediklerine göre bu platforma kurban edilenlerin kafatasları konmaktaymış.

Taşlar da değişik yüksekliklerde örülmüştür; âdeta hiyerarşik bir soy kütüğü (şecere) görünümünü vermektedir. Bu taşlar zamanımıza değin gelebilmiştir. Buna karşın, taşların arasına yerleştirilen kaba yontulmuş ahşap steller çoktan kaybolup gitmiştir. Eğer bugün gidilip bakılsa özellikle Mahaiatea duvarlarında adeta bugünün Tahitisini yaşayabiliriz. Sunak yerine kullanılan ahşap platformlara gene domuzdu, kuştur, meyveydi, çiçektir çeşitli sunular konulmaktadır.

Marae deyiminin anlamı pek yaygındır, o Maori dilinden türemiş bir sözcüktür. Adalarda sosyal ve dini gösterilerin yapıldığı yerlere verilen bir isimdir; aynı zamanda evlerin hemen yanındaki ve aile tanrıları için yapılmış küçücük tapınaklara ve büyük anıtlara da bu isim verilmektedir. Çünkü Polinezya dinine göre en tepede yaratıcı tanrı Taaroa bulunmakta, daha aşağı kademelerde de daha önemsiz tanrılar yer almaktadır. Bu tanrıların sayısı öyle çoktur ki tipki takım adaların ve adacıkların bolluğu gibi bu işin uzmanları bile ipin ucunu kaçırmaktadır. Eski Romalıların ocak tanrılarına taptıkları gibi aile tanrısının duvarı da evin bulunduğu yere yapılır. Bu tapınağın hangi tanrı için yapıldığı ise gizli tutulur; bunun da amacı yabancıların aileye kemlik getirecek büyüler yapmasını önlemektir. Klanın şefi herkes adına dinsel temsilci görevini sürdürür, ancak çok önemli törenler için rahiplere başvurulur. Savaşçıların, sihirbazların, büyücülerin Mara'e'leri ayırdır, ayrıca esnaf loncalarının da Mara'e'leri bulunmaktadır. Son olarak da Klan şefinin Mara'e'lerini söyleyebiliriz; yapımının sağlamlığı nedeniyle günümüze kadar gelebilen en önemli Mara'e'ler Klan şeflerininkidir.

Kral Mara'e'leri (veya Mara'e Ari'ileri) genellikle denizin yakınında inşa edilmekteydi.

Kıyı Mara'e'lerinden ise hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır, bunun nedeni genellikle kıyıların en yoğun yerleşim kesimleri olmasıdır; ayrıca Tahiti'de kıyı yolu inşaatı sırasında pek çoğu dağılıp gitmiş ve günümüze hiçbir şey kalmamıştır.

Moorea ada gurubunda görkemli Opunohu vadisindeki on anıt özellikle ilginçtir. Bir kere çeşitli tip ve büyüklükteki Mara'e'leri içermektedir; ayrıca da bunların birisi, Ahu O'Mahine Mara'e'sinin tarihi saptanmıştır. Bu Mara'e,

Mahine adında bir kabile şefi tarafından 1780'den sonra yaptırılmıştır. (Zaten adı da şefin adını taşımakta). Bu Marae'ler topluluğu daha ziyade bir 'Kurultay platformu' oluşturmaktadır, dinsel bir amaç için yapıldığı sanılmıyor. Bu toplulukta iki tane de 'okçular platformu' bulunmaktadır.

Okçuluk soylu tabakaya özgü bir spor oyunu olup savaş sporu değildir. Okçular yelpaze biçiminde bir platformun uç kısmında dururlar. Hedefe vurmak için atış yapmaktan ziyade, amaç mümkün olduğu kadar uzak mesafeye ok atabilmektir.

Takım adalardan en büyüğü Sons-le-Vent'de bulunan Raiatea Marae'sinin bir özelliği vardır tıpkı adanınki gibi. Bu yörede ilk yerleşim yapılan

adadır bu, bu nedenle öteki adaların anası sayılır, efsanelerin kökeni hep bu adadır. Taputapuatea (yani iki kez kutsanmış) Marae'si de bütün takım adalarındaki içinde en kutsalıdır. Burada Tanrılarla doğrudan doğruya konuşulabileceğine inanılmaktadır. Denildiğine göre uzaktaki Polinezya takım adalarının kabile şefleri ve rahipleri düzenli aralarla buraya gelip toplanmaktadır.

(*) ORSTOM, Denizsırtı Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Ofisi.

(**) CNRS, Fransız Ulusal Bilimsel ve Teknik Araştırma Merkezi.

SCIENCE ET AVENIR'den
Çeviren: Kısmet BURIAN

ENERJİ VE ENTROPİ

Dr. Toygar AKMAN

E vren içinde varolan tüm varlıkların, (canlı ya da cansız) hangisi ele alınırsa alınsın, belirli bir "Yaşam Süreci" sonunda, yaşamlarını sona erdirdikleri bilinmektedir. Geçen yüzyılın başına dek, bu konu, kısaca "Enerji" adı altında dile getirilmekteydi. "Varlık"lar, içerlerinde bulunan bu "Enerji" ile yaşamlarını sürdürmektedirler. "Enerji"leri tükenince de ölmektedirler.. diye, çok basit tanımlamalarla yetinilmekteydi. Gerçi, Fizik ve Kimya bilimlerinde, "Enerji'nin Çeşitli Dönüşümleri" inceleniyor ve Biyoloji Bilginleri de bu "Enerji İle Yaşamın Nasıl Sürdürülmekte Olduğunu" çeşitli yönleri ile araştırıyorlardı.

Ancak, "Enerji'nin Hangi Doğrultuda Akmakta Olduğu" üzerinde, gereği kadar durmamışlardı.

Termodinamik Bilimi'nin kurucularından olan Sadi Carnot, "Enerji" ve "Hareket" ile birlikte "Isı Dönüşümü" olayını da ele alarak incelemelerine girişince, bu konu da aydınlığa çıkmış oluyordu. Sadi Carnot, 1824 yılında, "Ateşin Hareket Ettirici Gücü ve Bu Gücü Geliştirecek Özel Makineler Hakkında Görüşler" adlı, çok ilginç bir yapıt ortaya koymuştu. Fakat, ne yazık ki, birçok bilginin başına gelen olay, gelip ona da çatmış ve bu büyük bilgin, yıllar boyu, ilginç çalışmalarını, bilim evrenine tanıtamamıştı. Bir Termodinamik bilginin de çok açık bir biçimde dile getirdiği gibi,

".. Termodinamiğin kökenini, Sadi Carnot'un bu değerli yapıtına borçluyuz. Ancak, bu

yapıt, değeri Sir William Thomson (Lord Kelvin) tarafından tanınmaya kadar, otuz yıldan fazla bir süre, meçhul kalmıştır.." (1).

Sadi Carnot, bu küçük kitabında çok ilginç bir görüş ortaya atıyor ve yaptığı deneylere dayanarak, "Isı"nın, "Hareket" haline dönüşebilmesi için, ancak "Sıcaklıkları Farklı", "İki Ayrı Isı Kaynağı" kullanılması gerektiğini ileri sürüyordu. "Isı" ve "Enerji Dönüşümleri" üzerindeki çok daha ilginç çalışmaları ise, kitap halinde yayınlanmamış olduğundan, ölümünden kırk yıl sonra, bilim yüzeyine çıkabiliyordu. 1832 yılında ölen bu ünlü bilgin, 1831 yılında yazmış olduğu el yazıları (notları) ile, Termodinamik Biliminin "Birinci Prensibi"ni de kurmuş oluyordu. Ölümünden kırk yıl sonra, onun bu el yazmaları incelendiğinde, şu ilginç görüşleriyle karşılaşmıştı:

".. Isı, şekil değiştirmiş olan "Hareket Ettirici Güç"ten (ya da daha doğrusu) "Hareketin Kendisinden Başka Bir Şey Değildir". (Bu hareket, cismin partiküllerinde "ufacık taneciklerinde" meydana gelen bir hareket'tir). "Hareket Ettirici Güç"ün, tükenip yok olduğu her yerde, bu "Güç"ün miktarı ile orantılı bir nicelikte "Isı" meydana gelir. Bunun karşılığı olarak da, "Isı"nın tükenip yok olduğu her yerde de "Hareket Ettirici Güç" ortaya çıkar. Şu duruma göre, "Doğa"da bulunan "Hareket Ettirici Güç" miktarının, "Değişmediği" ve genel olarak bu "GÜÇ"ün hiç bir zaman tükenip yokolmayacağı gibi, "Meydana da Getirilmediği", genel bir tez olarak kabul